

rapidly changing informative environment. Thus, the problem of formation of informative-communicative competence of lawyers in the setting of a forceful informatization of a society requires a change in the content of the current system of teacher training and enabling organizational and pedagogical conditions for the application of modern computer technologies in the educational process in a higher legal education.

**ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ
ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК: 378+371.212-054.6+372.461

Локман Карасу

У статті «Шляхи подолання комунікативних бар'єрів іноземними студентами у процесі навчальної діяльності» подано аналіз проблеми виникнення комунікативних бар'єрів у іноземних студентів у процесі навчання і схарактеризовані їх зовнішні прояви, також описані визначені в результаті тестування основні види комунікативних бар'єрів у іноземних студентів; названі причини їх виникнення і шляхи подолання.

Ключові слова: комунікативний бар'єр, негативні чинники, лінгвістичний досвід, бар'єрне спілкування, вербальна і невербальна комунікація, національна стереотипізація.

В статье «Пути преодоления коммуникативных барьеров иностранными студентами в процессе учебной деятельности» представлен анализ проблемы возникновения коммуникативных барьеров у иностранных студентов в процессе обучения и охарактеризованы их внешние проявления, также описаны выявленные в результате тестирования основные виды коммуникативных барьеров у иностранных студентов; названы причины их возникновения и пути преодоления.

Ключевые слова: коммуникативный барьер, негативные факторы, лингвистический опыт, барьерное общение, вербальная и невербальная коммуникация, национальная стереотипизация.

In the article "The ways of overcoming communicative barriers by foreign students in the studying process" the author analyses the problem of communicative barriers of foreign students in the studying process; the visual expressions of communicative barriers are described. Also main kinds of communicative barriers of foreign students (revealed in the result of testing) are distinguished; reasons of their emergence and ways of their overcoming are identified.

Key words: communicative barrier, negative factors, linguistic experience, barrier communication, the verbal and non-verbal communication, national stereotypification.

Інтеграція України у світовий освітній простір зумовлює її доступність до політичних, економічних, культурних відносин із різними країнами світу. У сучасних умовах спостерігається значний попит щодо надання освітніх послуг іноземним студентам, які опановують майбутню професію у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України або проходять стажування у дослідницьких центрах. Означений процес включає обов'язкову мовну підготовку іноземних студентів, що має на меті не тільки отримання лінгвістичних знань, але й формування умінь і навичок практичного користування мовою.

Як свідчить практика, більшість іноземних студентів, які вступають у спілкування іноземною мовою у процесі навчання, відчувають психологічні труднощі, пов'язані з подоланням підвищеної тривожності, скутості, побоювання помилок та сторонніх суджень тощо. Труднощі подолання подібних комунікативних бар'єрів, як правило, є наслідком того, що в процесі навчання не приділяється належної уваги психологічній підготовці іноземних студентів до комунікації іноземною мовою, не враховуються достатньою мірою фактори професійної адаптації (приспособлення до вузівського життя, навчального процесу, майбутньої професії, що здобувається), адаптації до нового колективу, встановлення коректних ділових і особистих контактів з людьми. Неврахування названих факторів знижує ефективність навчальної діяльності іноземних студентів негативно впливає на розвиток їхньої особистості, призводить до виникнення міжособистісних конфліктів у групі тощо.

Ефективна комунікація іноземних студентів – це процес двостороннього обміну думками та інформацією, що приводить до взаємного розуміння. Якщо не досягається взаєморозуміння у професійному та особистісному спілкуванні, то комунікація є помилковою. Тож метою статті є встановлення основних комунікативних бар'єрів іноземних студентів, що виникають під час їхньої навчальної діяльності у ВНЗ та визначення причин їх виникнення та шляхів подолання.

Проблема комунікативних бар'єрів розглядається дослідниками у контексті соціально-психологічних проблем. Так, проблеми у спілкуванні розглядаються в рамках досліджень: міжособистісного сприймання (Г.Андрєєва, Т.Азаров, Б.Паригін, Г.Сухобська, А.Бодальов, Є.Мосейко); міжособистісної взаємодії (В.Куніцина, Є.Залобовська, Г.Рогова, Б.Ломов, Є.Цуканова, М.Андерсен); міжособистісних відносин (І.Нелісова, Н.Обозов, А.Єршов, Х.Гуєтський); у дослідженнях комунікації (Г.Андрєєва, А.Хараш, Л.Петровська, М.Арутюнян, А.Бломберг, Д.Кагс), згадуються й аналізуються у процесі розробки проблем корекції спілкування (Г.Ковальов, К.Корі, К.Роджерс).

Водночас спеціальних досліджень особливостей і чинників виникнення комунікативних бар'єрів у іноземних студентів під час навчання та шляхів їх подолання не виявлено. Успішність навчальної діяльності іноземних студентів у ВНЗ залежить від формування й розвитку у них необхідних мовних навичок та умінь, від створення таких психолого-педагогічних умов процесу навчання, коли іншомовна комунікація забезпечує усі мовні потреби іноземних студентів та сприяє їхньому задоволенню результатами іншомовного спілкування.

Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації [4, с. 34]. Вони

виникають на макро- і мікрорівнях. Макробар'єри пов'язані з середовищем, у якому відбуваються міжособистісна взаємодія, комунікативний процес. Вони проявляються в інформаційному перевантаженні (великий обсяг інформації знецінює її зміст), значній кількості носіїв інформації (газети, телебачення, конференції, звіти), широкому використанні інформації. Мікробар'єри породжують особливості інтелекту учасників спілкування, неоднакове знання предмета розмови, різне володіння понятійним апаратом з певної галузі знань, відсутність єдиного розуміння ситуації спілкування, психологічні особливості партнерів, соціальні, політичні, професійні, релігійні відмінності у трактуванні інформації та ситуації взаємодії [2, с. 21].

На думку Н. В. Яковлевої, комунікативний бар'єр — психологічне явище, що призводить до блокування ефективного спілкування у процесі спільної діяльності, що спричиняється недостатньою мотивацією навчання, неадекватною самооцінкою, несприятливою психологічною атмосферою у навчальній групі та відсутністю навичок й умінь, необхідних для реалізації процесу спілкування [6, с. 13].

Загалом комунікативні бар'єри — це протиріччя між змістовими й формальними характеристиками повідомлення (логічні, фонетичні, стилістичні, семантичні). На цій підставі виокремлюють смисловий, логічний, фонетичний, семантичний, стилістичний комунікативні бар'єри [2, с. 28].

Смислові комунікативні бар'єри — це непорозуміння між людьми, яке є наслідком того, що одне повідомлення має для них різний зміст, якого набуває слово у конкретному контексті, в конкретній ситуації спілкування. Слово в різних ситуаціях може мати неоднакове значення, яке завжди є індивідуально-особистісним: воно зароджується у свідомості того, хто говорить, але не обов'язково є зрозумілим тому, хто слухає. Причинами таких бар'єрів є незбігання значень висловлювань, прохань, наказів, ігнорування поглядів, цінностей, системи особистісних переконань співрозмовника.

Логічні комунікативні бар'єри — це неадекватне розуміння інформації, породжене особливостями мислення партнерів по спілкуванню. За кожною думкою фігурує мотив, який і є первинною інстанцією у породженні мовлення. Тут спостерігається неоднаковий вид мислення (наприклад, у одного абстрактно-логічне, в іншого — наочно-образне) та різний ступінь використання операцій мислення (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування).

Фонетичні комунікативні бар'єри — це перешкода, створена особливостями мови того, хто говорить. У цьому випадку учасники комунікативного процесу розмовляють різними мовами і діалектами, мають суттєві дефекти мови та дикції, перекручують граматичну структуру висловлювань.

Семантичні комунікативні бар'єри — це суперечливості значень лексичних одиниць партнерів з комунікації, тобто лінгвістичного словника мови, з повною смисловою інформацією. Причини таких бар'єрів полягають в обмеженому лексиконі в одного зі співрозмовників, у їхніх соціальних, культурних, психологічних, національних, релігійних, професійних, групових та інших відмінностях.

Стилістичні мовні бар'єри — невідповідність стилю мови комунікатора і ситуації спілкування або стилю мови й актуального психологічного стану ре-

ципієнта. До таких бар'єрів призводить використання стилю спілкування, який може бути недоречним, занадто важким, не відповідати комунікативній ситуації і намірам партнера, або стилю, що має примусові акценти.

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікативний бар'єр — це феномен, що характеризується психологічним дискомфортом у спілкуванні, пов'язаним з особливостями сприйняття інформації та умінням спілкуватися.

З огляду на вищезазначене постає питання: які чинники спричиняють виникненню комунікативних бар'єрів у іноземних студентів в процесі навчальної діяльності? Перш за все труднощі у спілкуванні зумовлені індивідуальними особливостями характеру співрозмовників (сором'язливість, потайливість, некомунікабельність), рівнем зосередженості в процесі комунікативної взаємодії, умінням висловлювати думки, різницею у віці, умінням слухати співрозмовника тощо.

Н. В. Яковлева виявила три групи факторів, що спричиняють виникнення комунікативних бар'єрів у іноземних студентів під час навчання у вищому навчальному закладі: мотиваційні, операційні та соціально-психологічні [6, с. 36].

До мотиваційних факторів автор відносить відсутність інтересу безпосередньо до змісту навчальної діяльності, організованої викладачем на тлі загальної зацікавленості в оволодінні іноземною мовою, а також захисну поведінку іноземних студентів, що виявляється в ситуаціях спілкування з викладачем внаслідок неадекватної самооцінки й рівня домагань. Захисна поведінка в ситуаціях спілкування є реалізацією захисної мотивації (збереження самооцінки) й відіграє негативну роль, блокуючи спілкування.

Операційними факторами виступають різні форми порушення чи недостатності засобів і навичок спілкування. Порушення мови призводять до блокування спілкування й, отже, перешкоджають реалізації діяльності, що забезпечується мовним спілкуванням.

Соціально-психологічні фактори розглядаються як найбільш значущі перешкоди ефективному спілкуванню. Одним з них є несприятливий психологічний клімат як наслідок негативних міжособистісних відносин у ситуації „студент-викладач”, відсутність умов для розкриття й реалізації потенційних творчих можливостей особистості.

Виникнення комунікативних бар'єрів взагалі зумовлене такими причинами [5, с. 52].:

- 1) об'єктивними (породжені реальною взаємодією) та суб'єктивними (пов'язані з різними аспектами функціонування особистості, групи);
- 2) ситуативними (залежать від певного ситуативного чинника);
- 3) міжкультурними (поширюються на міжетнічну сферу) і культурно-специфічними (притаманні певній етнічній спільноті);
- 4) вербальними (пов'язані з мовними особливостями) і невербальними (немовні засоби мовлення, темп і тембр голосу, контакт очей, особливості простору і часу спілкування тощо).

Таким чином, комунікативний дискомфорт спричиняє виникнення напруження між комунікантами, що характеризується нездатністю контролювати свої дії та вчинки. Психологічний захист від впливу негативних факторів у спілкуванні може набувати вигляду уникнення, заперечення негативного впливу

ву, витіснення джерела непорозуміння чи повної ізоляції та відчуження [1, с. 43].

Уникнення спостерігається у випадку, коли комуніканти ухиляються від контакту з партнером, і спілкування стає неможливим. Уникнення виявляється не тільки в уникненні людей, але й у відхиленні від певних ситуацій, таких, в яких може виникнути небезпека «шкідливого» впливу.

Заперечення зводиться до того, що інформація, яка турбує і може призвести до конфлікту, не сприймається. У цьому випадку мова йде про конфлікт, що виникає через суперечливі настанови особистості, або через інформацію, яка загрожує самозбереженню, престижу, самооцінці.

Витіснення джерела непорозуміння – найбільш універсальний спосіб уникнення внутрішнього конфлікту шляхом активного виключення з свідомості неприйнятних мотивів або неприємної інформації. Ущемлене самолюбство, зачеплена гордість і образа можуть породжувати прояв хибних мотивів власних вчинків. Справжні, але неприємні мотиви, витісняються для того, щоб їх замінили інші, прийнятні з точки зору соціального оточення і тому не викликають сорому і докорів сумління.

Ізоляція чи відчуження – це відокремлення всередині свідомості чинників, що травмують людину. Водночас неприємні емоції блокуються від доступу до свідомості, так що зв'язок між подією та її емоційним забарвленням не відбивається у свідомості.

Таким чином, можна стверджувати, що перелічені види психологічного захисту від негативних факторів спілкування можуть сприяти збереженню внутрішнього комфорту іноземних студентів, однак вони не сприяють подоланню їхніх комунікативних бар'єрів.

З метою вияву особливостей комунікативних бар'єрів, що виникають у іноземних студентів у процесі навчання, було проведено тестування серед 50 іноземних студентів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які здобувають вищу освіту за такими спеціальностями як: «музичне мистецтво», «загальна психологія», «вікова психологія» та «іноземні мови». Респондентам було запропоновано тест «Языковые барьеры» [2, с. 570], за яким вони повинні були назвати труднощі, які, на їх думку, найчастіше зустрічаються під час спілкування у процесі навчання. Мовні бар'єри, що входили до списку опитувальника, включали:

- 1) труднощі у розумінні мови (складність сприйняття іноземної мови);
- 2) проблеми у спілкуванні (неможливість висловити свої думки, сором'язливість, невпевненість тощо);
- 3) протиріччя у культурі мовлення (незрозумілі стереотипи, національні традиції та звичаї);
- 4) особливості лінгвістичного досвіду (негативні наслідки вивчення мови взагалі).

В результаті опитування було визначено комунікативні бар'єри, що зустрічаються у більшості іноземних студентів (74%). Сюди відносяться: відсутність необхідних мовних знань, невміння застосовувати свої знання в спілкуванні, різне сприйняття інформації в контексті своєї культури, використання сленгів, національна стереотипізація, різне розуміння невербалики, дотримання норм моралі, звичаїв, традицій, негативний лінгвістичний досвід тощо. Деякі іно-

земні студенти (11%) наголошували на етноцентризмі (протиставлення однієї нації іншій як більш розумній, багатшій), особливостях сприйняття часу тощо. І решта іноземних студентів (15 %) підкреслила небажання вчитися взагалі, відчужене ставлення носіїв іноземної мови (відмова від дружніх стосунків) та ностальгію за рідним краєм.

Отримані результати тестування свідчать про те, що більшість іноземних студентів зіштовхуються з комунікативними бар'єрами у навчанні, що заважає вільно спілкуватися іноземною мовою, спричиняє невпевненість у собі, вибудовує перепони у іншомовному спілкуванні. Водночас тестування показало, що основними комунікативними бар'єрами іноземних студентів у навчанні є труднощі мовного та національного характеру.

До комунікативних бар'єрів мовного характеру ми відносимо проблеми:

- 1) сприйняття інформації;
- 2) розуміння повідомлення;
- 3) висловлення власної думки тощо.

До комунікативних бар'єрів національного характеру ми відносимо проблеми:

- 1) розуміння звичаїв та стереотипів поведінки носіїв іноземної мови;
- 2) релігійних настроїв;
- 3) особливостей характеру особистості тощо.

Таким чином, іноземні студенти у навчанні стикаються з усіма видами комунікативних бар'єрів, але серед них превалюють бар'єри, зумовлені недостатністю навичок спілкування і національними відмінностями.

Слід зазначити, що комунікативні бар'єри породжують деструктивні зміни в поведінці іноземних студентів, а саме: припинення спілкування, зниження рівня усвідомлення труднощів у спілкуванні, послаблення намагань самостійно подолати їх. За будь-яких обставин такі труднощі можуть сформувати тривожне ставлення до ситуації спілкування.

Одною з причин виникнення комунікативних бар'єрів у іноземних студентів у навчанні може бути їхня невпевненість у своїх знаннях. В такому випадку вони бояться осудження з боку співрозмовника за свої граматичні помилки, тому вважають, що краще просто нічого не говорити, аніж осоромитися.

Бар'єрне спілкування іноземних студентів супроводжується посиленням нервово-психічної напруженості, демонстрацією нерозуміння, збоями у взаємодії. Ми вважаємо, що основними причинами виникнення у них комунікативних бар'єрів є проблеми, пов'язані з:

- 1) спрямованість у комунікації (*потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, соціальні настанови, життєві плани*);
- 2) *характеристикою пізнавальної сфери* (рівень інтелектуального розвитку, наявність загальних та професійних знань);
- 3) *особливостями емоційного стану у процесі комунікації* (рівень емоційної стабільності, тип темпераменту тощо);
- 4) стратегією взаємодії у спілкуванні (*стиль комунікації, рівень психологічної готовності до спілкування, соціально-психологічний клімат у колективі*).

Отже, причини виникнення комунікативних бар'єрів у іноземних студентів зумовлені, як правило, їхніми національно-культурними, соціально-

професійними, віковими, статевими, індивідуально-психологічними відмінностями.

Існують різні шляхи подолання комунікативних бар'єрів, але, на нашу думку, основним принципом боротьби залишається постійна практика мови. Потрібно «перемогти» свою невпевненість, сором'язливість та замкнутість. На нашу думку, процес подолання комунікативних бар'єрів іноземними студентами пов'язаний з процесом оволодіння ними мовленнєвими навичками, необхідними для реалізації ефективного спілкування. Серед них:

1) навички, необхідні для здійснення процесу комунікації (володіння знаковою системою, вміння здійснювати вплив на поведінку, здатність орієнтуватися в контексті комунікативної ситуації, володіння засобами невербальної комунікації);

2) навички взаємодії з учасниками комунікації (навички встановлення й підтримки контакту, організації та координації спільних дій, вміння впливати на групове рішення й сприяти його прийняттю);

3) навички адекватного міжособистісного сприйняття й розуміння іншої людини (рефлексивні й емпатійні вміння, вміння співвідносити зовнішні характеристики з глибинними особистісними особливостями).

Крім цього, іноземним студентам слід працювати над собою, над такими якостями як: толерантність, урівноваженість тощо. По-перше, необхідно поважати історію, традиції та культуру іншого народу, розуміти, як ті чи інші національні психологічні та культурні особливості позначаються на культурі конкретної країни, конкретної навчальної групи тощо. По-друге, розвивати в собі постійний інтерес до вивчення культури людей, з якими взаємодієш.

Удосконалення мовленнєвих навичок та подолання національних стереотипів та упереджень допоможуть іноземним студентам вирішити свої комунікативні проблеми у процесі навчання у ВНЗ.

Література

1. Гришкова Р. О. Ситуація успіху як фактор гуманізації процесу навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей / Р. О. Гришкова // Зб. доп. наук.-практ. конф. МДПУ. – Миколаїв, – 2000. – С. 87-92.

2. Ильин Е. П. Психология обучения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб : Питер. – 2012. – 576 с.

3. Машков В. Н. Психология управления : [учеб. пособие, 2-е издание] / В. Н. Машков. – СПб. : Издательство Михайлова В.А. – 2002. – 254 с.

4. Психологический словарь. – М. : – 1999. – 231 с.

5. Семиченко В. А. Психология общения / В. В. Семиченко. – М. : «Магістр-С». – 1998. – 152 с.

6. Яковлева Н. В. Деякі особливості виявлення комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови // Психологія: Зб. наук. пр. – Вип. 11. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. – С. 360-366.

ABSTRACT REPORT

THE WAYS OF OVERCOMING COMMUNICATIVE BARRIERS BY FOREIGN STUDENTS IN THE STUDYING PROCESS

The article “The ways of overcoming communicative barriers by foreign students in the studying process” deals with revealing

psychological peculiarities of overcoming communicative barriers of foreign students in the studying process and with the description of reasons of their emergence and ways of overcoming them.

The analysis of theoretical and methodological approaches to the problem of communicative barriers in the studying process is submitted; attributes and factors of emergence of communicative barriers in the given process is revealed.

Features of communicative barriers and reasons of their emerging are investigated among foreign students of South Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky with the help of the test "Language barriers". As a result we proved that the main communicative barriers of foreign students in the process of studying are associated with the skills of being sociable and also with the process of understanding national traditions and stereotypes of foreigners.

Psycho-pedagogical conditions of overcoming and preventing communicative barriers by foreign students in the process of their studying are identified (increase of educational motivation, mastering of communication skills, creation of a favorable psychological climate in group).

The program of collectively-distributed activity with elements of psychological training, directed on realization of overcoming communicative barriers is worked out and tested as well.

With help of the quantitative analysis of the study results, their accounting with a special program, their experimental verification, the effectiveness and necessity of its inclusion into the learning process as a mean of overcoming communicative barriers and, on this base, increasing the quality of students' foreign languages mastering and their personal development is proved.

The main principles of overcoming communicative barriers of foreign students in the studying process are the following: improving foreign language speaking skills and knowledge of foreigners' national traditions and stereotypes of behavior.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ВЛАСТИВОСТІ

УДК 159.922+157

Малигіна Г.С.

Стаття присвячена дослідженню відповідальності як інтегральної якості зрілої особистості. З позиції сучасної психології відповідальність розглядається як окрема психологічна категорія, а точніше - категорія, основою якої є особистісна риса, або як різні категорії - почуття відповідальності, властивість особистості, здібності відповідати, готовності (установки) до відповідальності, риси характеру та ін. Але, не дивлячись на широкую представленість в науці даної проблематики, внутрішня структура даної категорії відсутня.

***Ключові слова:** відповідальність, атрибуція відповідальності, тривожність, locus контролю, детермінація відповідальності.*